

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

Az elszakadás jogszerűsége a nemzetközi jogban

Dunai Szilvia

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	2
1 Bevezetés 1	
2 Az elemzés keretei.....	3
2.1 Fogalomhasználat.....	3
2.2 A szecesszió definíciója.....	4
2.3 Vizsgálható-e egyáltalán az elszakadás jogszerűsége?.....	5
3 Az önrendelkezés elvétől az önrendelkezési jogáig: a népek önrendelkezése a XX. században.....	7
3.1 Az önrendelkezés elve a második világháborúig.....	9
3.2 Az önrendelkezés elve az Egyesült Nemzetek Szervezete Alapokmányában és a dekolonizáció időszakában.....	10
3.3 Az önrendelkezés modern joga	12
4 Az önrendelkezés modern jogának problematikus kérdései.....	14
4.1 Az önrendelkezési jog alanya.....	15
4.2 Az önrendelkezési jog gyakorlásának módjai.....	16
5 Szecesszió, mint az önrendelkezés modern jogának gyakorlása?.....	17
5.1 A korlátlan ius secedendi kizárása.....	17
5.2 Önrendelkezés versus a területi integritás sérthetetlensége: kibékíthetetlen ellentét?.....	18
5.3 A szecesszió szabályozásának korai kísérlete: az Aaland-szigetek ügye.....	19
5.4 A remedial secession koncepciója.....	21
5.5 Az önrendelkezés gyakorlásának belső és külső dimenziója.....	21
6 Az elszakadás jogszerűsége a nemzetközi jogban?.....	23
6.1 A szecesszióhoz való jog a nemzetközi egyezményekben.....	23
6.2 A szecesszió szokásjogi szabályozása.....	24
6.3 A szecesszióhoz való jog és a „civilizált nemzetek által elismert jogelvek”.....	28
6.4 A jog értelmezésének segédeszközei.....	28
6.4.1 A szecesszióhoz való jog a bírói döntésekben.....	29
6.4.2 A szecesszióhoz való jog a jogirodalomban.....	31
7 Összegzés 33	
Irodalomjegyzék.....	35
Könyvek 35	
Tanulmányok.....	35
Egyéb dokumentumok.....	36

1 Bevezetés

Dolgozatom témája az elszakadás jogszerűsége a nemzetközi jogban. Elemzésem elméleti jellegű, az államkeletkezés egy speciális és igen vitatott módja, a szecesszió helyzetét, szabályozását mutatja be a nemzetközi jog jelenlegi rendszerében. A legalitás vizsgálata szigorúan jogszempontú vizsgálatot jelent, mely a jog belső logikája szerint, a pozitív nemzetközi jog forrásaival való összevetés útján történik.

A Jugoszláv Szocialista Szövetségei köztársaság felbomlását a kilencvenes években éveken át tartó erőszakhullám, a balkáni háborúk kísérte. A koszovói elszakadási törekvésekre a szerb központi kormányzat erőszakkal reagált, a konfliktus eszkalálódása kiváltotta a nemzetközi közösség beavatkozását, NATO-intervenciót és közel egy évtizedes nemzetközi jelenlétet eredményezett a térségben. A Koszovói Köztársaság független államiságát, Szerbiától való elszakadását proklamáló függetlenségi nyilatkozat a helyzetet ugyan kimozdította a holtpontról, de inkább csak újabb kérdéseket és problémákat jelent, mint végleges és kielégítő rendezést. A 2008 nyarán kirobban grúz-orosz háború néven ismertté vált konfliktus gyújtópontjában két szakadár terület, a függetlenségre a kilencvenes évek eleje óta törekvő Dél-Oszétia és Abházia állt. A területek helyzete ma is rendezetlen, csak a konfliktus szüneteltetését sikerült elérni, megoldását nem. Időben és térben egyaránt közeli példái annak, a független államiság megteremtésének célja milyen heves indulatokat váltanak ki mind az érte, mint az ellene küzdők körében. A szecessziós törekvéseket sokszor kíséri erőszakhullám, polgárháború, mely az érintett feleknek, a térség lakosságának mérhetetlen szenvedést okoz. Az ilyen konfliktusok az eszkalálódás lehetősége miatt a nemzetközi békét és biztonságot veszélyeztetik. Az elszakadás nemzetközi jelentőségét a fenti néhány példa kitűnően illusztrálja. Nemzetközi jogi státusának meghatározását, jogszerűségének vizsgálatát ezért tartom fontosnak.

Röviden bemutatom elemzésem menetét. 'Az elemzés keretei' című fejezetben pontosítom a dolgozatomban használt kifejezéseket, fogalmakat és megadom a szecesszió általam használt definícióját. Majd megválaszolom azt a fontos előkérdést, hogy vizsgálható-e, értelmezhető-e egyáltalán az elszakadás jogszerűsége? Az elszakadási folyamatok értelmezési keretének és jogalapjának hagyományosan az önrendelkezés elvét és az abból kifejlődő önrendelkezési jogot tekintem. 'Az önrendelkezés elvétől az önrendelkezési jogáig: a népek önrendelkezése a XX. században' című fejezetben a népek önrendelkezése fejlődéstörténetének huszadik századi szakaszait mutatom be, különös figyelemmel az önrendelkezés jelenlegi nemzetközi jogi

szabályozására, az önrendelkezés modern jogára. Ez utóbbival kapcsolatban számos értelmezési probléma bizonytalanság és nyitott kérdés létezik, a két legfontosabbat - a jogalany és a jog gyakorlásának módjai problémáját - 'Az önrendelkezés modern jogának problematikus kérdései' című fejezetben mutatom be. Így jutunk el a tanulmányomban megválaszolandó kérdéshez, a 'Szecesszió, mint az önrendelkezés modern jogának gyakorlása?' című fejezetben arra keresem a választ, megengedett-e a szecesszionárius önrendelkezés a nemzetközi jog jelenlegi rendszerében, vagyis az önrendelkezés jogából következik-e, levezethető-e az elszakadás jogszerűsége. A korlátlan *ius secedendi* létezésének lehetőségét egyértelműen kizárom. Elemzem a nemzetközi jog két elismert elvének, a népek önrendelkezése és az államok területi integritása sérthetlensége egymáshoz való elvének viszonyát. Bemutatom a szecesszió szabályozásának egy korai kísérletét, az Aaland-szigetek ügyét, az *remedial secession* jogirodalomban kidolgozott és nagy támogatottságot élvező elméletét valamint az önrendelkezés gyakorlásának külső és belső dimenzióját. 'Az elszakadás jogszerűsége a nemzetközi jogban?' című fejezetben a nemzetközi jog összetett forrásrendszerében végzem el a szecesszió legalitásának vizsgálatát.

Dolgozatomban arra jutok, hogy a pozitív nemzetközi jog jelenlegi rendszerében, a jogforrások áttekintése alapján nem létezik a szecesszióhoz való jog, az egyoldalú elszakadás jogszerűtlen. Felhívom azonban a figyelmet a lehetséges jogfejlődési irányokra, a szecesszió szabályozásának, normatív keretei megalkotásának szükségességére.

Dolgozatomban, bár szorosan kapcsolódik az elszakadás, mint államkeletkezési mód témaköréhez, nem térek ki sem az államiság faktuális és jogi kritériumainak bemutatására, sem az államelismerés elméleteire. Nem kívánom eldönteni az államkeletkezés és a nemzetközi jog viszonyról vallott két nézet, a realista és a legalista iskola közötti vitát. Nem vállalkozom annak felderítésére, a nemzetközi jog, a jogszerűség vagy pedig a nemzetközi politika és erőviszonyok realitása, a ténytudás kerekedik-e felül az államkeletkezési folyamatokban.

2 Az elemzés keretei

2.1 Fogalomhasználat

A dolgozatomban elemzett államkeletkezési módot *szecesszió*nak vagy *elszakadás*nak nevezem. A két kifejezést szinonim értelemben használom a folyamat megnevezésére. Az elszakadás kifejezést helyenként az *egyoldalú elszakadás* jelzős szerkezetben használom, melynek azonban

csak kiemelő funkciója van, mert a tanulmányomban vizsgált államkeletkezési folyamatok minden esetben egyoldalúak.¹

Elszakadáshoz vagy szecesszióhoz való jognak, az elszakadás vagy szecesszió jogának illetve ius secedendinek nevezem azt a hipotetikus jogot, mely egy népnek lehetőséget biztosít a következő fejezetben definiált szecesszió vagy elszakadás útján jogszerűen államot alapítani.

Az önrendelkezési jog és a hipotetikus szecesszióhoz való jog alanya a *nép*. A *szubnacionális egység* kifejezést az államnál kisebb, az állam keretein belül található egységekre - például a népekre - használom. Az államot, melytől egy nép elszakadni kíván, *anyaállamnak* nevezem.

Az önrendelkezés jogának szecesszió útján történő gyakorlását jelenti a *szecesszionárius önrendelkezés*. A *remedial secession* angol kifejezéssel azt a később részletesen bemutatott koncepciót nevezem meg, mely értelmében egy nép kivételes esetekben, különleges, extrém körülmények között jogszerűen gyakorolhatja önrendelkezéshez való jogát elszakadás útján is.

2.2 A szecesszió definíciója

Dolgozatomban az elszakadás, más néven szecesszió útján történő államkeletkezés jogszerűségét vizsgálom. Az elemzett cselekvés - szecesszió vagy elszakadás - pontos definiálása azért szükséges, mert a választott fogalom határozza meg, mely államkeletkezési folyamatokat vonom be az elemzés körébe.

A szecesszió kifejezést és annak definícióját hiába is keresnénk a nemzetközi jog forrásdokumentumaiban. Nem találjuk azt sem az önrendelkezés elvét önrendelkezési joggá fejlesztő ENSZ közgyűlési határozatokban, sem az önrendelkezési jogot kodifikáló ENSZ Nemzetközi Egyezségokmányokban. Az államutódlás kérdéseit rendező Bécsi Egyezmények - bár okkal gondolhatnánk, hogy részletezik az államutódláshoz vezető különböző folyamatokat - az „államterület részeinek elválása” kifejezést használják, nem téve ezzel különbséget sem az anyaállam beleegyezésével vagy a nélkül történő, sem a békés vagy erőszakos elválások között².

A pozitív nemzetközi jog forrásaival ellentétben a jogirodalom bővelkedik a szecesszió meghatározásaiban. Fontos megjegyezni, hogy nem létezik az elszakadás egyetlen általánosan elfogadott definíciója³. Dahlitz megfogalmazásában „amikor egy államhoz tartozó adott terület lakosságának jelentős része kifejezi - szóban vagy tettek útján -, hogy szuverén állammá kíván

¹ ld. 2.2 fejezet: A szecesszió definíciója

² Vienna Convention on Succession of States with Respect of Treaties, 34. és 35. cikkek http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_2_1978.pdf
Vienna Convention on Succession of States with Respect of State Property, Archives and Debts, 17. és 18. cikkek http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_3_1983.pdf

³ Thüerer, Daniel: Secession. In: MaxPlanck Encyclopedia of Public International Law, 2009, p. 2, para. 5, www.mpepil.com

válni”⁴, szecesszióról beszélhetünk. Dahlitz az elszakadni vágyó terület lakosainak akaratát emeli ki. Radan meghatározása a terület vándorlására helyezi a hangsúlyt: „a szecesszió új állam létrehozása olyan területen, mely azelőtt egy másik, már létező államhoz (...) tartozott”⁵. Crawford a jelenséghez kapcsolódó erőszakra és az anyaállam ellenállására hívja fel a figyelmet, szerinte az elszakadás „új állam létrehozása erőszak alkalmazásával vagy az azzal való fenyegetéssel a korábbi szuverén beleegyezése nélkül”⁶. Kohen szerint a szecesszió „új, független entitás létrehozása egy már létező állam területének és lakossága egy részének elválása útján, az anyaállam beleegyezése nélkül”⁷.

Elemzésemben Kohen meghatározásával dolgozom. Kohen az elszakadó területet „új, független entitásnak” nevezi, így elkerüli mind az államiság kritériumai, mind az államelismerés szerepe, mind a *de facto* és *de iure* államok közötti különbségtétel, mind az államiság létrejöttének pontos időpontja meghatározásának problémáját. A definíció tartalmaz ezen felül egy kulcsfontosságú elemet, az anyaállam tiltakozását. Pontosan a megegyezés hiánya az, ami a szecessziós folyamatokat relevánssá teszi a nemzetközi jog számára, ami miatt szükséges (lenne) az elszakadás normatív keretek közé szorítására. A Crawford által a definícióba bevont erőszak-alkalmazás vagy azzal való fenyegetés tulajdonképpen következménye és nem fogalmi eleme a nonkonszenzuális elszakadási folyamatoknak.

2.3 Vizsgálható-e egyáltalán az elszakadás jogszerűsége?

Mire következtethetünk abból, hogy a szecesszió kifejezés nem található meg a pozitív nemzetközi jog forrásaiban? Mire utal az, hogy a jelenségről gyakorlatilag hallgat a nemzetközi jog? Úgy tűnik, hogy az elszakadásnak nem létezik nemzetközi jogi szabályozása, vagyis az jogon kívül álló jelenség. Ezt látszik megerősíteni a Crawford által 'Az államok keletkezése a nemzetközi jogban' című műve bevezetésében Oppenheimtől idézett állítás: „Egy új állam keletkezése... ténykérdés és nem jogkérdés.”⁸. James Crawford a poszt-dekolonizációs szecesszióról szóló fejezetben maga is megerősíti az idézett álláspontot: „...a szecesszió sem nem legális, sem nem illegális a nemzetközi jog szerint, hanem egy jogilag semleges aktus...”⁹.

⁴ Dahlitz, Julie: *Secession and International Law: Conflict Avoidance - Regional Appraisals*. T.M.C. Asser Press, The Hague, 2003, p. 6.

⁵ Radant idézi Pavkovic, In: Aleksandar Pavkovic -- Peter Radan: *The Ashgate Research Companion to Secession*. Ashgate Publishing, Burlington, 2011, p. 3

⁶ Crawford, James: *The creation of states in international law*. Oxford University Press, Oxford, 2005, p. 375

⁷ Kohen, Marcelo: *Secession: international law perspectives*. Cambridge University Press, Cambridge, 2006, p. 3

⁸ supra note 6, p. 3

⁹ Ibid. p. 390

Egy jogilag semleges jelenség jogszerűségének vizsgálata természetesen értelmetlen. A nemzetközi jog két nagy tekintélyű szakértője, Oppenheim és Crawford egyetért az elszakadás ténybeliségében, jogon kívüliségében. Van-e egyáltalán létjogosultsága tanulmányomnak?

A válasz attól függ, hogy a nemzetközi jog államkeletkezési folyamatokban játszott szerepére vonatkozó két nézet - a realista és a legalista iskola - közül melyiket fogadjuk el.¹⁰ Az realista vagy neutralista iskola szerint az államok keletkezése (történjék az akár szecesszió útján) és megszűnése „egyszerű tény, politikai ügy, mely a jog területén kívül marad”¹¹ vagy másként „meta-jurisztikus tény, mely jogi szabályokkal nem magyarázható”¹². Ez a tradicionális álláspont (például Oppenheim és Crawford álláspontja) államkeletkezés és nemzetközi jog kapcsolatáról¹³. A szecesszió szabályozatlansága nem jelent joghézagot, hiszen az államkeletkezés, és azon belül a szecesszió egyszerűen nem tartozik a nemzetközi jog területére. Ezek szerint természetesen annak legalitása sem értelmezhető.

Az legalista iskola ennél ambiciózusabban közelít az államkeletkezés kérdéséhez. Álláspontja szerint „az államiság egy jogi státusz, mely a nemzetközi jog alapján ítélté oda vagy tagadható meg”¹⁴. Egy állam keletkezése nem alapulhat csupán a tényeken, az államiság nem ítélté meg egyetlen jellemző, a pusztán ténylegesség alapján. Egy olyan entitás, mely rendelkezik az államiság tradicionális faktuális kritériumaival¹⁵, de a nemzetközi jog szabályainak megsértésével jött létre, nem nyerheti el az államiság jogi státuszát.¹⁶ A legalista iskola az államkeletkezés során érvényesíteni kívánja az elvet, mely szerint „*ex iniuria ius non oritur*”.¹⁷ Ebben a logikában vizsgálható, sőt vizsgálandó az államkeletkezés során a legalitás kérdése, így a szecesszió - mint az államkeletkezés egyik módja - jogszerűsége. Lea Brilmayer határozott kijelentése szerint „A szecesszióhoz való jog a nemzetközi jog területére tartozik.”¹⁸.

A pozitív nemzetközi jog hallgatása a szecesszióról a tradicionális álláspontot tűnik megerősíteni. A szerző ennek ellenére a legalista nézethez csatlakozik, anélkül, hogy a realista és legalista iskola közötti vitát eldöntését megkísérelné. Kardos szerint, hogy „A nemzetközi jog

¹⁰ Ezek a realista vagy neutralista iskola és a legalista iskola. ld. Tancredi, Antonello: Neither authorized nor prohibited? Secession and international law after Kosovo, South Ossetia and Abkhazia. In: Italian Journal of International Law, 2008, Volume 37, p. 37

¹¹ Tancredi, Antonello: A normative 'due process' in the creation of states. In: Kohen, Marcelo: Secession: international law perspectives. CUP, Cambridge, 2006, pp. 171-173.

¹² Christakis, Théodore: The state as a 'primary fact': some thoughts on the principle of effectiveness. In: Kohen, Marcelo: Secession: international law perspectives. CUP, Cambridge, 2006, p. 138

¹³ supra note 11, p. 171.

¹⁴ Tancredi, Antonello: Neither authorized nor prohibited? Secession and international law after Kosovo, South Ossetia and Abkhazia. In: Italian Journal of International Law, 2008, Volume 37, p. 37

¹⁵ Melyek az 1933-ban aláírt Montevideói Egyezmény (Egyezmény az államok jogairól és kötelezettségeiről) első cikke szerint a következők: a) állandó lakosság, b) meghatározott terület, c) kormány, d) képesség a más államokkal való kapcsolatba lépésre. <http://www.cfr.org/sovereignty/montevideo-convention-rights-duties-states/p15897>

¹⁶ supra note 12, p. 139

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Brilmayer, Lea: Secession and self-determination: a territorial interpretation. In: Yale Journal of International Law, 1991, Volume 16, Issue 177, p. 177

alapvető feltevése, hogy a világtörténelemnek - amely az államok keletkezéseként, létezőkésént es megszűnéseként is leírható - a nemzetközi jog keretei között kell előrehaladnia.”¹⁹. Bár a sikeres egyoldalú elszakadások ritkák, a szakadár mozgalmak és elszakadási törekvések folyamatos szereplői a híradásoknak. Erőszakosságukból következően a nemzetközi közösség szempontjából is igen jelentős következményekkel járnak. A nemzetközi jognak, rendeltetéséből, alapfeltevéseiből következően törekedni kell egy ilyen fontosságú jelenség normatív kereteinek megteremtésére, nem hagyhatja azt a pusztá tények világára. A legalista iskola a nemzetközi jog funkciójának megfelelően tekint az államkeletkezés kérdésére. Ezt nem befolyásolja az a tény, hogy nézetei jelenleg inkább *de lege ferenda* és nem *de lege lata* érvényesülnek.

3 Az önrendelkezés elvétől az önrendelkezési jogáig: a népek önrendelkezése a XX. században

Az elszakadási folyamatok értelmezési keretének és jogalapjának hagyományosan az önrendelkezés elvét és az abból kifejlődő önrendelkezési jogot tekinti a szakirodalom²⁰, bár léteznek ettől eltérő elemzési kísérletek és javaslatok is²¹ Daniel Thürer az Egyesült Nemzetek Szervezete Alapokmányának a népek önrendelkezése elvét lefektető 1(2) cikkét nevezi meg a szecessziós igények jogalapjaként²².

Ahhoz tehát, hogy az elszakadás jogszerűségét megítélhessem, annak elemzési kereteit kialakíthassam, elengedhetetlen a népek önrendelkezése fejlődéstörténetének és aktuális nemzetközi jogi státusának megismerése. Ezért a következő fejezetekben bemutatom az önrendelkezés huszadik századi történetének szakaszait és jelenlegi szabályozását, melyet az önrendelkezés modern jogának nevezek. Így láthatóvá válik az a nemzetközi jogi fejlődési folyamat, melynek jelentős eredménye, hogy egyáltalán feltehetjük a kérdést: jogszerű-e a szecesszió a nemzetközi jog jelenlegi rendszerében?

Franck egy, a kilencvenes évek elején megjelent tanulmányában megállapította: „...az önrendelkezés elve a második világháború után a nemzetközi kapcsolatok legdinamikusabban

¹⁹ Kardos, Gábor: Koszovó függetlensége: az elnyomás kompenzálása vagy a történelem mellékterméke? In: Föld-rész, 2008, I. évfolyam, 1. szám, p. 37

²⁰ ld. pl.: Tomuschat, Christian: Secession and self-determination. In: Kohen, Marcelo: Secession: international law perspectives. CUP, Cambridge, 2006, pp. 23-45., Radan, Peter: International law and the right of unilateral secession. In: Pavkovic, Aleksandar - Radan, Peter: The Ashgate Research Companion to Secession. Ashgate Publishing, Burlington, 2011, p. 321, Sterio, Milena: On the right to external self-determination: Selfistans, secession and the great powers' rule. In: Minnesota Journal of International Law, 2010, Volume 19, Issue 1, pp. 137-176., Tancredi, Antonello: Neither authorized nor prohibited? Secession and international law after Kosovo, South Ossetia and Abkhazia. In: Italian Journal of International Law 2008, Volume 37, p. 38

²¹ ld. pl.: supra note 18

²² supra note 3, p. 3, para. 15 www.mpepil.com

fejlődő koncepciójává vált”²³. Kardos szerint „az önrendelkezés nélkül a huszadik század történelme nehezen lehetne értelmezhető”²⁴. Jól mutatja az önrendelkezés koncepciójának fejlődését az, hogy 1945-ben még az önrendelkezés elvét nevezte meg célként az Egyesült Nemzetek Szervezete Alapokmánya, 1966-ban az önrendelkezés jogát kodifikálták az emberi jogok Nemzetközi Egyezségokmányai²⁵, 2008-ban, a koszovói függetlenségi nyilatkozat kiadásakor, pedig már a szeparatista önrendelkezés jogszerűségéről, a szecesszióhoz való hipotetikus jogról folyt a vita. A fejlődés tehát a mai napig tart, az önrendelkezés koncepcióját újra és újra értelmezi az elmélet és a gyakorlat egyaránt. Ahogy Hannum rámutat: „az önrendelkezés tartalma, mint a nemzetközi jog maga, folyamatosan fejlődésben van”²⁶.

Hannum három időszakot különböztet meg az önrendelkezés fejlődéstörténetében.²⁷ Az első szakasz a második világháború végéig, egészen pontosan az Egyesült Nemzetek Szervezete Alapokmányának elfogadásáig tart. A második periódus az ENSZ-éra első huszonöt éve és ezen belül a dekolonizáció időszaka. Ezt követi az önrendelkezés modern jogának korszaka, mely során az önrendelkezés elve az önrendelkezési jogává fejlődött. Az utolsó fázis máig tart, az önrendelkezés nem veszített sem elméleti, sem gyakorlati relevanciájából.

3.1 Az önrendelkezés elve a második világháborúig

Az önrendelkezés elvét Woodrow Wilson amerikai elnök robbantotta be a nemzetközi köztudatba²⁸ a Kongresszus előtt 1918. január 8-án elmondott beszédével²⁹, melyben a Szövetségesek első világháború utáni rendezésre vonatkozó elképzeléseit, a „világ békéjének programját” ismertette tizennégy pontba szedve. Az elképzelések között szerepelt a nemzeti önrendelkezés elvének érvényesítése is.³⁰ A tény, hogy a Versailles-i békekonferenciára összegyűlt hatalmak a nemzeti önrendelkezést a háború utáni rendezést vezérlő elveként fogadták el, óriási jelentőséggel bírt a nemzetközi kapcsolatok történetében és a nemzetközi jogi gondolkodás fejlődésében.³¹ Kijelenthető ez annak ellenére, hogy az önrendelkezés elve ekkor még csak a politikai retorika szintjén érvényesült, a gyakorlatban háttérbe szorították

²³Franck, Thomas: The emerging right to democratic governance. In: American Journal of International Law, 1992, Volume 86, Issue 46, p. 54

²⁴supra note 19, p. 39

²⁵Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya

<http://www2.ohchr.org/english/law/ccpr.html>

Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemz. Egyezségokmánya <http://www2.ohchr.org/english/law/cescr.htm>

²⁶Hannum, Hurst: Rethinking self-determination. In: Virginia Journal of International Law, 1993, Volume 34, p. 66

²⁷Hannum, Hurst: The right of self-determination in the twenty-first century. In: Washington and Lee Law Review 1998, Volume 55, Issue 3, p. 774

²⁸ Kirgis, Frederic: Self-determination in the United Nations Era. In: American Journal of International Law, 1994, Volume 88, Issue 304, p. 304

²⁹ Woodrow Wilson beszéde a Kongresszus előtt. http://avalon.law.yale.edu/20th_century/wilson14.asp

³⁰ Ibid. X. pont

³¹ Orentlicher, Diane: Separation anxiety: international responses to ethno-separatist claims. In: Yale Journal of International Law, 1998, Volume. 23, Issue 1, p. 31

egyéb stratégiai-reálpolitikai megfontolások. Nem került bele a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmányába sem, így egyértelműen nem nyert jogi karaktert.³²

A két világháború közötti időszakban az önrendelkezés elvének nemzetközi státusában nem történt számottevő változás. Figyelemre méltó ennek ellenére ebből az időszakból az Aaland-szigetek ügye, mely a Népszövetséget működésének első évében szembeállította az önrendelkezés elve és gyakorlati megvalósítása által felvetett kérdésekkel és problémákkal. Az Aaland-szigetek a versailles-i békeszerződések eredményeként függetlenné vált Finnország szuverenitása alá tartozó szigetcsoport, melynek svéd nemzetiségű lakossága kifejezte Finnországtól való elszakadási és Svédországhoz való csatlakozási szándékát. Svédország és Finnország a Népszövetséghez fordult, mely két szakértői bizottságot jelölt ki az a vita eldöntésére³³. A szakértői bizottságok jelentései - bár nem gyakoroltak közvetlen befolyást az önrendelkezés két világháború közötti fejlődésére - fontos megállapításokat tartalmaznak az önrendelkezés és elszakadása vonatkozásában. A *remedial secession* koncepciójának tárgyalásakor térek majd vissza rájuk.

3.2 Az önrendelkezés elve az Egyesült Nemzetek Szervezete Alapokmányában és a dekolonizáció időszakában

1945-ben ötven állam aláírta az Egyesült Nemzetek Szervezete Alapokmányát, mely mára a legszélesebb körben elfogadott nemzetközi jogi dokumentummá vált.³⁴ Az Alapokmány 1. cikkének 2. pontja szerint a Szervezet egyik célja, hogy „a nemzetek között a népeket megillető egyenjogúság és önrendelkezés elvének tiszteletbentartásán alapuló baráti kapcsolatokat fejlessze és az általános béke megerősítésére alkalmas egyéb intézkedéseket fogantosszon”³⁵. A nemzetközi gazdasági és szociális együttműködésről szóló fejezetben található 55. cikk szintén utal célként az önrendelkezésre.³⁶ Ezzel az önrendelkezés elve nemzetközi jogi státust nyert és megkezdte az ENSZ-éra alatti nagyívű fejlődését.

Az ötvenes évek végén megkezdődött a dekolonizáció folyamata, a hatvanas évek a gyarmatok felszabadulásának évtizede a világtörténelemben. A dekolonizáció következtében és azzal párhuzamosan a nemzeti önrendelkezés elve állandó referenciaponttá, a nemzetközi jog gyakran hivatkozott elvévé vált. Az ENSZ Közgyűlése az 1950-es évektől kezdve aktívan foglalkozott az önrendelkezés kérdésével. A szervezet tagsága a dekolonizáció előrehaladtával folyamatosan bővült az ázsiai és afrikai újonnan függetlenné vált volt gyarmati államokkal,

³² Ibid.

³³ A Jogászok Bizottsága (Comission of Jurists) a joghatóság kérdését vizsgálta, az ún. Előadók Bizottsága (Comission of Rapporteurs) feladata az ügy érdemének vizsgálata volt. Id. supra note 31, pp. 35-37.

³⁴ Az Egyesült Nemzetek Szervezetének 2011 végéig 193 ország vált tagjává, vagyis az Alapokmánynak jelenleg 193 részes állama van. <http://www.un.org/en/members/growth.shtml#2000>

³⁵ Az ENSZ Alapokmánya <http://www.un.org/en/documents/charter/chapter1.shtml>

³⁶ Ibid. 55. cikk

amelyek gondoskodtak a kérdés napirenden tartásáról. Lényegében a közgyűlési határozatokban fejlődött az önrendelkezés elve először minden gyarmati népet megillető, később általánosságban minden népet megillető joggá.

Az ENSZ Közgyűlése 1960-ban fogadta el 1514-es számú, 'Nyilatkozat a gyarmatoknak és gyarmati népeknek nyújtandó függetlenségről' elnevezésű határozatát³⁷. A Nyilatkozat négy elemét fontos kiemelni. Először is ebben a dokumentumban ismerte el a nemzetközi közösség a történelem során először a gyarmati népek jogát az önrendelkezésre, ami a függetlenséget, az önálló állam létrehozásának lehetőségét is magában foglalta, így a határozat a dekolonizáció jogalapjává vált. Mint ahogy azt a nyilatkozat címe is jelzi, az abban foglaltak a dekolonizáció speciális történelmi helyzetére vonatkoznak. Másodszor fontos és a néhány évvel későbbi fejlődés irányát jelző változás, hogy a nyilatkozat az Alapokmányon túllépve már az önrendelkezéshez való jogról beszél. Harmadszor ebben a dokumentumban találjuk meg először az önrendelkezés azóta is használt megfogalmazását. A második pont szerint „Minden népnek joga van az önrendelkezéshez; e jognál fogva szabadon határozzák meg politikai státusukat és gazdasági, szociális és kulturális fejlődésüket.”³⁸. Végül a Nyilatkozat hatodik pontja a területi integritás sérthetlenségét abszolút érvényesülő elvként erősíti meg.

A Nyilatkozat tehát az önrendelkezéshez való jogról rendelkezik. Minden jognak van alanya, az, aki a jogot gyakorolja, a joggal él. Ez evidenciának tűnik, de látni fogjuk, hogy az önrendelkezés és a szecesszió esetében az alany kérdése korántsem problémamentes. A második cikk megfogalmazása szerint az önrendelkezés jogának alanya „minden (ekkor még minden gyarmati - a szerz.) nép”. Sem az 1514-es határozat, sem a későbbi önrendelkezéssel foglalkozó dokumentumok nem határozzák meg a nép fogalmát. Mik annak a kritériumai, hogy egy embercsoportot népnek tekintsünk? Hány főt kell számlálnia, tagjait milyen kapcsolat fűzze össze? A nép meghatározása máig vitatott pontja az önrendelkezés jogának.

A dekolonizáció során az *uti possidetis* elv elfogadásával³⁹ és a régi gyarmati határok államhatárokká alakításával a nép meghatározásának kérdését megkerülték. Azáltal ugyanis, hogy a volt gyarmati határok automatikusan a függetlenedő államok új határaivá váltak, a terület volt az, ami meghatározta az önrendelkezés jogával rendelkező csoportot, és nem valamiféle etnokulturális elv szerint meghatározott nemzet formálhatott jogot az általa lakott területre.⁴⁰ Az *uti possidetis* elv érvényesülése azt jelentette, hogy a dekolonizáció során nem az etnokulturális értelemben vett népek önrendelkezési joga érvényesült, hanem a volt

³⁷ Az ENSZ Közgyűlésének 1514 (XV). számú határozata: 'Nyilatkozat a gyarmatoknak és gyarmati népeknek nyújtandó függetlenségről' <http://www.un-documents.net/a15r1514.htm>

³⁸ Ibid. 2. pont

³⁹ Id. Az Afrikai Egység Szervezete keretében az afrikai állam- és kormányfők által 1964-ben elfogadott határozata: OUA Assembly Resolution AHG/Res.16(I)

http://www.au.int/en/sites/default/files/ASSEMBLY_EN_17_21_JULY_1964_ASSEMBLY_HEADS_STATE_GOVERNMENT_FIRST_OR_DINARY_SESSION.pdf

⁴⁰ supra note 27, p. 776

gyarmati területek kaptak lehetőséget független állammá alakulásra. Ez felfogható a stabilitás szempontjának érvényesüléseként az önrendelkezés jogával szemben.⁴¹

Fontos leszögeznünk, hogy a dekolonizáció folyamata - bár az önrendelkezés koncepciójának fejlődésében kiemelkedő fontosságú időszak - nem elszakadások sorozata, nem láncszecesszió.⁴² A gyarmati népeknek biztosított jog a függetlenedésre nem átvihető a dekolonizáció kontextusán kívülre. Látni fogjuk, a nemzetközi közösség és a nemzetközi jogászok között folyamatosan vita tárgy, hogy hogyan határozható meg az önrendelkezési jog tartalma és alanya a dekolonizációs időszak lezárulta után.

3.3 Az önrendelkezés modern joga

Az önrendelkezés jogának létjogosultságát, relevanciáját és hasznát a dekolonizáció időszakán túl sokan megkérdőjelezték, továbbélése azonban vitathatatlan.⁴³ A polgári és politikai valamint gazdasági, kulturális és szociális jogokat kodifikáló, 1966-ban elfogadott ENSZ Egyezségokmányok⁴⁴ általános emberi jogként határozták meg az önrendelkezéshez való jogot, mely ezzel a pozitív, szerződéses nemzetközi joganyag részévé vált. Az két Egyezségokmány közös első cikke szerint „Minden népnek joga van az önrendelkezésre. E jog értelmében szabadon határozzák meg politikai rendszerüket és szabadon valósítják meg gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődésüket.”⁴⁵ Az Egyezségokmányok feltétel nélküli, minden népet megillető általános jogként biztosítják az önrendelkezést, nem kötve azt sem időhöz, sem helyhez, sem különleges történelmi helyzethez. Az önrendelkezés jogáról a közös első cikken kívül nincs további részletező rendelkezés a dokumentumokban, a jog alanyát, pontos tartalmát, a belőle eredő jogosítványokat, cselekvési lehetőségeket érintő kérdések megválaszolatlanul maradnak.

Részletezőbb rendelkezéseket találunk az önrendelkezés jogáról az 1970-ben elfogadott, 'Baráti kapcsolatok...' nyilatkozatként emlegetett közgyűlési határozatban⁴⁶. A határozat, melyet Müllerson „a nemzetközi szokásjog tárházának” nevez,⁴⁷ az ENSZ Alapokmányában foglalt elveket, így az önrendelkezés elvét is, értelmezi és részletezi. A dokumentum 1970-es

⁴¹ supra note 31, pp. 42-43.

⁴² Higgins, Rosalyn: Secession and self-determination. In: Dahlitz, Julie: Secession and International Law: Conflict Avoidance - Regional Appraisals. T.M.C. Asser Press, The Hague, 2003, p. 35

⁴³ Ibid. p. 26

⁴⁴ Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya

<http://www2.ohchr.org/english/law/ccpr.html>

Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya <http://www2.ohchr.org/english/law/cescr.htm>

⁴⁵ Ibid. közös 1. cikk

⁴⁶ Az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének 2625 (XXV). számú határozata: 'Nyilatkozat az államok közötti baráti kapcsolatokat és együttműködést érintő nemzetközi jogi alapelveiről az ENSZ Alapokmányával összhangban' 1970 <http://www.un-documents.net/a25r2625.htm>

⁴⁷ Müllerson, Rein: Precedents in the mountains: on the parallels and uniqueness of the cases of Kosovo, South Ossetia and Abkhazia. In: Chinese Journal of International Law, 2009, Volume 8, Issue 1, p. 18

elfogadása óta az önrendelkezési jogról illetve önrendelkezés és szecesszió kapcsolatáról szóló viták kimeríthetetlen forrása.

A 'Baráti kapcsolatok' nyilatkozat leszögezi: „Az Egyesült Nemzetek Szervezete Alapokmányában lefektetett, a nemzetek egyenlő jogai és önrendelkezése elvénél fogva minden nemzetnek joga van ahhoz, hogy szabadon, külső beavatkozástól mentesen határozza meg politikai státusát és valósítsa meg gazdasági, politikai és kulturális fejlődését. Minden állam kötelessége e jog tiszteletben tartása az Alapokmány rendelkezéseivel összhangban.” Az önrendelkezés jogának gyakorlásának lehetséges módjaiként a határozat a következőket említi: szuverén, független állam alapítása, egyesülés vagy integráció egy független állammal vagy bármely más, a nemzet által szabadon meghatározott politikai státus kialakítása. A határozat az államok területi integritását az ún. garanciális klauzulában erősíti meg. A klauzula szerint „A fenti bekezdésekből semmi sem értelmezhető úgy, mint ami olyan szuverén és független államok teljes vagy részleges felosztására vagy területi épségük, illetve politikai egységük megsértésére vezető bármilyen cselekményre feljogosítana, avagy arra biztatna, amelyek tevékenységük során tiszteletben tartják a népek egyenjogúságának és önrendelkezésének elvét, amint azt előbb kifejtették, es amelyek ennek következtében az egész területén élő népet - fajra, hitre, es a bőr színének különbségére tekintet nélkül - képviselő kormánnyal rendelkeznek.” Itt tehát a területi integritás sérthetlensége már nem abszolút elvként jelenik meg, hanem feltételhez, a nem diszkriminatív módon képviseletet biztosító kormány meglétéhez kötött.

A Egyesült Nemzetek Szervezete 1993-ban rendezett Nemzetközi Emberi Jogi konferenciájának záródokumentuma, a 'Bécsi Nyilatkozat és Akcióterv' elnevezésű közgyűlési határozat a 'Baráti kapcsolatok' nyilatkozatra utalva és szövegezését megismételve erősíti meg a népek jogát az önrendelkezésre. A 'Bécsi Nyilatkozat' egy lényeges változtatást tartalmaz, a területi integritás sérthetlenségét csak azon államoknak biztosítja, melyek „az egész területén élő népet *bármiféle különbségtétel nélkül* képviselő kormánnyal rendelkeznek.”⁴⁸ Ugyanígy fogalmaz az Egyesült Nemzetek ötvenéves fennállásáról megemlékező, a Közgyűlés által 1995-ben elfogadott 'Határozat a Szervezet ötvenéves évfordulója alkalmából' is.⁴⁹

Az Egyezségokmányokat és közgyűlési határozatokat olvasva úgy tűnik, hogy az önrendelkezés joga a nemzetközi jog elfogadott koncepciójává vált, mely a dekolonizáció időszakán túl is elismerést nyerve illeti meg a népeket. Az önrendelkezési jog alanya és tartalma is megállapítható a dokumentumokból: a népek, mint jogalanyok szabadon választhatnak maguknak politikai státust, például független államot alapíthatnak, társulhatnak független államokhoz illetve integrálódhatnak független államokba.

⁴⁸ Az ENSZ Nemzetközi Emberi Jogi Konferenciájának záródokumentuma, Közgyűlési határozat: 'Bécsi Nyilatkozat és Akcióterv', 1993, 2. pont [http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(symbol\)/a.conf.157.23.en](http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(symbol)/a.conf.157.23.en)

⁴⁹ ENSZ Közgyűlés: 'Határozat az szervezet ötvenéves évfordulója alkalmából', 1995, 1(3) pont <http://www.un.org/UN50/dec.htm>

4 Az önrendelkezés modern jogának problematikus kérdései

Az önrendelkezés modern jogát övező nemzetközi jogi és politikai viták, az általa okozott konfliktusok azonban nem szűnnek. Úgy tűnik a koherensnek tűnő jogi konstrukció gyakorlati alkalmazása problémákat vet fel. Melyek ezek? Az önrendelkezés modern jogának gyakorlásával kapcsolatban két vitatott pontot szükséges kiemelni⁵⁰, melyeket Pavkovic az önrendelkezési jog konceptuális problémáinak⁵¹ tekint. Ezek a következők: 1.) az önrendelkezés jogának alanya, pontosabban „a jogalany meghatározatlansága”⁵² valamint 2.) az önrendelkezés jogának tartalma, vagyis „a jog által keletkeztetett igények terjedelme és célpontja”⁵³, a pontos cselekvési lehetőségek.

4.1 Az önrendelkezési jog alanya

„A jog (mint jogosultság - a szerz.) koncepciója előfeltételezi a jog alanyának azonosítását.”⁵⁴ Egy jognak mindig van alanya, aki a jogot gyakorolja, a joggal él, a jog tartalmát képező magatartásokat megvalósítja. Az önrendelkezés jogát tartalmazó nemzetközi dokumentumokban a jog alanyaként konzekvensen „minden nép” jelenik meg. Az önrendelkezéshez való jog tehát kollektív jog, vagyis alanya egy közösség. Milyen kritériumoknak kell megfelelnie emberek egy adott csoportjának, hogy a nemzetközi jog felruhazza az önrendelkezés jogával? Mitől lesz egy közösség nép az önrendelkezés joga szempontjából? Erre a kérdésre nem adnak választ az önrendelkezés jogát deklaráló nemzetközi jogi dokumentumok, melyekből a nép kategóriájának pontosítása konzekvensen hiányzik.⁵⁵

Mint arra már utaltunk a történeti fejlődés bemutatása során, a dekolonizáció időszakában az *uti possidetis* elv érvényesítésével (vagyis a volt gyarmati határok államhatárokká alakításával) elkerülték a nép meghatározásának problémáját. Az önrendelkezés jogának a dekolonizációt követő létjogosultságát megkérdőjelezők, az elv destabilizáló potenciáljától tartók javasolták a nép területi alapú meghatározásának fenntartását. Álláspontjuk szerint az önrendelkezési jog alanyának az államok teljes lakosságát kellene tekinteni, az önrendelkezési egységekké a dekolonizáción túl az államok váltak volna. Ebben az esetben az önrendelkezés joga nem

⁵⁰ Radan, Peter: International law and the right of unilateral secession. In: Pavkovic, Aleksandar - Radan, Peter: The Ashgate Research Companion to Secession, Ashgate Publishing, Burlington, 2011, p. 322.

⁵¹ Pavkovic, Aleksandar: The right to secede: do we really need it? In: Pavkovic, Aleksandar - Radan, Peter: The Ashgate Research Companion to Secession, Ashgate Publishing, Burlington, 2011, p. 440.

⁵² Ibid.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ supra note 6 p. 115

⁵⁵ Cismas, Iona: Secession in Theory and Practice: The Case of Kosovo and Beyond. In: Goettingen Journal of International Law, 2010, Volume 2, p. 541

jelentett volna mást, mint az állami szuverenitás újabb megerősítését, a belügyekbe való beavatkozás tilalmának átfogalmazását.⁵⁶

A nemzetközi jog azonban nem ezt a meghatározást fogadta el. A dekolonizációt követően az önrendelkezés modern jogának gyakorlójává, alanyává az etnokulturális alapon meghatározott nép vált. Egyértelmű ez a 'Baráti kapcsolatok' nyilatkozat szövegéből, mely az önrendelkezési jog gyakorlásának módjaként nevezi meg többek között független állam létrehozását. Ennek a területi alapon meghatározott, az állam lakosságával azonosított nép-fogalom esetén nem lenne értelme. Ezt a nézetet erősítette meg a Kanadai Legfelsőbb Bíróság Québec tartomány esetleges elszakadásának belső jogi és nemzetközi jogi aspektusairól hozott intenzív nemzetközi figyelmet kapott és sokat idézett tanácsadó véleményében, mely szerint „Egyértelmű, hogy a nép vonatkozhat egy létező állam lakosságának csupán egy részére is.”⁵⁷

Az etnokulturális alapon meghatározott nép objektív és szubjektív jellemzők alapján a többségi nemzettől elkülönülő csoportot jelent. Közös származással, történelemmel, kultúrával, hagyományokkal és nyelvvel rendelkező, területileg és gazdaságilag is egységet alkotó közösség (objektív jellemzők), mely az összetartozás és a többségtől való különbözőség tudatával bír (szubjektív jellemzők).⁵⁸ Mivel a ma létező államok nagy többsége etnikailag nem homogén, vagyis népek és államok nem fedik egymást, az önrendelkezés alanyai, az „önrendelkezési egységek”⁵⁹ jellemzően szubnacionális egységeket jelentenek.

4.2 Az önrendelkezési jog gyakorlásának módjai

A 'Baráti kapcsolatok' nyilatkozat szerint az önrendelkezés joga gyakorlásának módjai „szuverén, független állam alapítása, egyesülés vagy integráció egy független állammal vagy bármely más, a nép által szabadon meghatározott politikai státus kialakítása”. A dokumentum szövegét szó szerint véve az önrendelkezés jogát annak alanyai olyan módon gyakorolják, ahogy akarják, az csak szabad választásuk függvénye. Valóban ilyen korlátlan cselekvési szabadságot jelentene a népek önrendelkezési joga? A gyakorlat azt mutatja, hogy a jog akaratuknak megfelelő gyakorlására szó szerint „nincs tere” a népeknek, önrendelkezésük erőteljes korlátai a már létező államok.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ A tanácsadó vélemény az állam lakosságával azonosított nép-fogalmat azon az alapon veti el, hogy az önrendelkezési jogot tartalmazó nemzetközi dokumentumokban a 'nép', a 'kisebbség' és az 'állam' kifejezések egyszerre szerepelnek, nem azonos értelemben és nem azonos szöveggörnyezetben, tehát nem feleltethetőek meg egymásnak. Kiemeli ezen felül azt is, hogy az állam néppel való azonosítással az önrendelkezés elve csupán az állami szuverenitást védő, a területi integritás sérthetlenségét megduplázó elv lenne. ld. a Kanadai Legfelsőbb Bíróság Québec tartomány elszakadása ügyében hozott tanácsadó véleménye: Reference re Secession of Québec, para. 124
<http://scc.lexum.org/en/1998/1998scr2-217/1998scr2-217.html>

⁵⁸ UNESCO meeting of experts on further study of the concept of peoples: Final report and recommendations, 1989, 22. pont,
<http://unesdoc.unesco.org/images/0008/000851/085152eo.pdf>

⁵⁹ James Crawford által használt kifejezés az önrendelkezésin jog alanyára, ld. pl. supra note 6, p. 384

Ahogy arra Rosalyn Higgins egyszerű logikai levezetéssel rámutat „független állam létrehozása”, mivel a Föld felszíne szuverén államok között van felosztva, vagyis nincs már szabadon elfoglalható *terra nullius*, szükségképpen azt jelenti, hogy egy új állam alapítása csak egy már létező állam területén történhet.⁶⁰ Ha ebbe a már létező állam beleegyezését adja és az új állam kiválása konfliktus nélkül, a nemzetközi jog tiszteletben tartásával zajlik, a nemzetközi jog és a nemzetközi közösség csupán tudomásul veszik a történeteket. Ha az anyaállam tiltakozik a hozzá tartozó terület elvétele ellen, szecesszióról illetve annak kísérletéről van szó.⁶¹ A poszt-dekolonizációs elszakadási kísérleteket vizsgálva megállapíthatjuk, az anyaállam tiltakozása és a megegyezés hiánya a főszabály, a szecessziós konfliktusok erőszakossága ennek eredménye.

Az önrendelkezés modern jogának legvitatottabb kérdése pontosan ez utóbbi eset megítélése. Milyen módokon gyakorolható jogszerűen az önrendelkezés joga? Magában foglalja-e a szecesszióhoz való jogot, az egyoldalú elszakadás lehetőségét az anyaállam tiltakozása ellenében is? Az önrendelkezés modern joga gyakorlásának jogszerű módja-e az elszakadás? Az önrendelkezéshez való jog jogalapját képezi-e az egyoldalú elszakadásnak, levezethető-e belőle a *ius secedendi*? Létezik-e a modern nemzetközi jogban a szecesszióhoz való jog?

5 Szecesszió, mint az önrendelkezés modern jogának gyakorlása?

5.1 A korlátlan *ius secedendi* kizárása

Ha az önrendelkezési jog alanyai az etnokulturális alapon meghatározott, legtöbbször szubnacionális egységeket alkotó népek és az önrendelkezési jog gyakorlásának módja független állam létrehozása, akkor az önrendelkezés jogából elviekben levezethető lenne a szecesszióhoz való korlátlan jog is. Ez azonban a szuverenitáson, és annak egyik elemeként a területi integritás sérthetlenségének elvén alapuló nemzetközi államrendszer jellegéből és a stabilitás fenntartásának szükségességéből következően egyértelműen elutasított a nemzetközi jogban.

Könnyű belátni, hogy milyen súlyos következményekkel járna egy esetleges korlátlan szecesszióhoz való jog. A jelenleg létező államok túlnyomó többsége etnikailag nem homogén. A szecesszióhoz való abszolút jog elismerésével, ami egyúttal a területi integritás sérthetlensége elvének annulálását jelentené, a szubnacionális egységeket alkotó népek nemzetközi jogi eszközt kapnának a létező államok feldarabolására, az államhatárok tetszés szerinti és korlátlan számú módosítására. Ez a nemzetközi államrendszer stabilitását alapjaiban ásná alá, Tomuschat meglátása szerint egy túl megengedő szecesszióhoz való jog káoszhoz és

⁶⁰ supra note 42, p. 30

⁶¹ ld. 2.2. fejezet: A szecesszió definíciója

anarchiához vezetne⁶². Ezért dolgozatomban szecesszió vagy elszakadás alatt mindig a később ismertetett *remedial secession*-t értem, vagyis az egyoldalú elszakadás lehetőségének megnyílását kizárólag kivételes és extrém helyzetekben. A korlátlan szecesszióhoz való jog létezését kizárom.

5.2 Önrendelkezés versus a területi integritás sérthetlensége: kibékíthetetlen ellentét?

A hipotetikus *ius secedendi* nem létezhet jogi vákuumban. Az szecesszió jogszerűségének megítéléséhez szükséges a nemzetközi jog kapcsolódó normáinak vizsgálata. Az elszakadás legalitása mellett érvelők jogalapjának is egy másik normát, az önrendelkezés jogát tekintik. A szecesszió mindenképpen egy már létező állam területén történik, tehát megsérti az anyaállam területi integritását. Ezért meg kell vizsgálnunk az elszakadás és a területi integritás sérthetlensége elvének kapcsolatát.

A területi integritás sérthetlensége a szuverén államok közösségén nyugvó vesztfáliai rendszer alappillérei közé tartozik.⁶³ A népek önrendelkezése elvéhez hasonlóan szerepel az Egyesült Nemzetek Szervezete Alapokmányában, az alapelveket tartalmazó 2. cikkben⁶⁴. A területi integritás sérthetlensége a modern nemzetközi jog elismert és alapvető elve. Ezen elv figyelembe vétele nélkül az egyoldalú elszakadás jogszerűségének megítélése nem lehetséges. Az önrendelkezés és a területi integritás sérthetlensége elveinek szoros kapcsolatát mutatja, hogy önrendelkezéssel foglalkozó közgyűlési határozatokban mindig szerepel utalás az területi integritás sérthetlenségének elvére is.

Ha a területi integritás sérthetlensége abszolút érvényesülő elv, akkor minden esetben jogszerűtlen, a nemzetközi jogban teljesen kizárt az egyoldalú elszakadást. „Szuverén, független állam alapítása, egyesülés vagy integráció egy független állammal vagy bármely más, a nép által szabadon meghatározott politikai státus kialakítása” csak a korábbi szuverén beleegyezésével gyakorolható módjai az önrendelkezésnek. Meg kell vizsgálnunk tehát, hogy feltételek nélkül érvényesülő, abszolút elvről van-e szó?

A népek önrendelkezését deklaráló dokumentumokban megfigyelhető tendencia, hogy az önrendelkezéshez való jog elismerésével és általánossá válásával párhuzamosan a területi integritás sérthetlenségének elve elveszítette abszolút jellegét.⁶⁵ Az 1960-ban elfogadott 'Dekolonizációs nyilatkozat' még feltételek nélkül deklarálja az államok területi integritása

⁶² Tomuschat, Christian: *Secession and self-determination*. In: Kohen, Marcelo: *Secession: international law perspectives*. CUP, Cambridge, 2006, p. 24

⁶³ Shaw, Malcolm: *Nemzetközi jog*. Complex Kiadó, Budapest, 2008, pp. 258-259.

⁶⁴ Míg az önrendelkezés elve a célokat felsoroló 1. cikkben található. ld. supra note 35

⁶⁵ supra note 28, p. 306.

sérthetlenségét. Az 1970-ben elfogadott 'Baráti kapcsolatok' nyilatkozat garanciális klauzulája már csak azon államok területi integritását tekintette sérthetetlennek, amelyek „tisztelőben tartják a népek egyenjogúságának és önrendelkezésének elvét (...) és amelyek ennek következtében az egész területén élő népet - fajra, hitre, és a bőr színének különbségére tekintet nélkül - képviselő kormánnyal rendelkeznek.”⁶⁶ A kilencvenes években hozott két közgyűlési határozat, a 'Bécsi nyilatkozat és akcióterv' és a 'Határozat a szervezet ötvenéves évfordulója alkalmából' már csak a területén élő lakosságot „bármiféle különbségtétel nélkül képviselő kormánnyal”⁶⁷ rendelkező állam területi integritásának sérthetlenségét ismerte el. A garanciális klauzulából a contrario érveléssel arra jutunk, hogy a diszkriminatív alapon szerveződő kormánnyal rendelkező és a népek önrendelkezésének elvét figyelmen kívül hagyó államok területe nem sérthetetlen. Tehát a területi integritás sérthetlenségének elve nem abszolút elv, érvényesülésének feltétele az egyenlő képviselést biztosító kormány megléte.

5.3 A szecesszió szabályozásának korai kísérlete: az Aaland-szigetek ügye

A már röviden ismertetett Aaland-szigetek ügyében⁶⁸ a Nemzetek Szövetsége megbízásából eljáró szakmai bizottságoknak⁶⁹ a népek önrendelkezésének gyakorlati megvalósítása által felvetett kérdésekre és problémákra kellett válaszokat találniuk. Hogyan gyakorolható az önrendelkezés joga? Milyen megvalósításait ismeri el a nemzetközi jog? Jogszerű-e a szecesszionárius önrendelkezés? Hogyan egyeztethető össze a területi integritás sérthetlenségének elve a népek önrendelkezése elvével? Hogyan őrizhető meg a nemzetközi rendszer stabilitása és biztosíthatóak a népek jogai és az emberi jogok?

A Jogászok Bizottsága jelentésében leszögezte: „Biztosítani a vallási vagy nyelvi kisebbségeknek vagy a lakosság bármely részének a jogot, hogy kivonja magát a közösségből, melyhez tartozik, mert ez a kívánsága vagy óhaja, egyet jelentene az államon belüli rend és stabilitás lerombolásával, az anarchia bevezetésével a nemzetközi életbe, egyet jelentene egy olyan elmélet támogatásával, mely összeegyeztethetetlen az állam, mint területi és politikai egység alapkonceptiójával.”⁷⁰ A Bizottság azonban nem zárta ki teljesen annak lehetőségét, hogy egy nép szecesszió útján gyakorolja önrendelkezését, csupán korlátozta, feltételhez kötötte azt. Nem a nép „kívánságától” vagy „óhajától” tette függővé (vagyis nem ismerte el korlátlan jogként), hanem helyzetétől az anyaállamban. „Egy kisebbség elszakadása az anyaállamtól, melynek részét képezi (...) csupán, mint egy kivételes végső megoldás gondolható el, amikor az anyaállam nem akar, vagy nem tud hatékony garanciákat biztosítani”⁷¹ a kisebbség jogainak

⁶⁶ supra note 48

⁶⁷ supra note 49

⁶⁸ ld. 3.1 fejezet: Az önrendelkezés elve a második világháborúig

⁶⁹ supra note 33.

⁷⁰ A jelentéseket idézi Diane F. Orentlicher, supra note 31, p. 37

⁷¹ Ibid. p.38

tiszteletben tartására. Ilyen esetben a nép, azért, hogy az anyaállamban sérülő jogait biztosíthassa, végső megoldásként szecesszió útján független államot alapíthat.

Összefoglalva az Aaland-szigetek ügyét vizsgáló bizottságok álláspontját a következők állapíthatók meg. Az önrendelkezési jog alanyai etnokulturális alapon meghatározott szubnacionális egységek, a jelentések szóhasználatában kisebbségek (melyeket a későbbi jogfejlődés alapján tanulmányomban népeknek nevezek). A népek nem rendelkeznek abszolút joggal az elszakadásra, mert az összeegyeztethetetlen lenne az államiság koncepciójával. Önrendelkezésük két módon valósulhat meg, normális körülmények között az anyaállamon belül, különleges körülmények között, amikor az anyaállam nem garantálja a kisebbségek jogait végső megoldásként az anyaállamon kívül, szecesszió útján

5.4 A remedial secession koncepciója

Az Aaland-szigetek ügyében eljáró szakmai bizottságok gondolatmenetéből merítenek a *remedial secession* koncepcióját kidolgozó és támogató nemzetközi jogászok. Álláspontjuk szerint különleges, extrém körülmények között az önrendelkezés modern joga gyakorolható szecesszió útján is⁷². A *remedial secession* alap gondolata⁷³ az, hogy az anyaállamban való továbbélésüket és fennmaradásukat ellehetetlenítő súlyos emberi jogi jogsértések esetén az elnyomott népeknek biztosítani kell kiutat. A *remedial secession* kifejezés megalkotója, Lee Buchheit szerint: „A *remedial secession* egy keretet jelent, mely az anyaállamtól elszenvedett elnyomása fokának megfelelően különböző fokú védelmi eszközöket biztosít az adott csoportnak, az egyéni jogok védelmétől kezdve a kisebbségi jogok biztosításán át a végső megoldásnak számító szecesszióig.”⁷⁴

5.5 Az önrendelkezés gyakorlásának belső és külső dimenziója

Már az Aaland-szigetek ügyében eljáró bizottságok jelentéseiben is megjelent a gondolat, hogy a népek önrendelkezése különböző szinteken történhet. A *remedial secession* koncepció támogatói is két dimenzióban képzelik el az önrendelkezés megvalósulását és az önrendelkezési jog gyakorlásán belül megkülönböztetnek belső és külső önrendelkezést.

Az önrendelkezés belső dimenziója sokféle formát ölthet, megvalósítható például autonómia, föderális államberendezkedés, a népnek jutott kollektív jogok útján. Antonio Cassese megfogalmazásában ez „a valódi öngazgatáshoz való jogot jelenti, vagyis a népnek ahhoz való jogát, hogy alapvetően és szabadon meghatározhassa a politikai és gazdasági rendszert, melyben

⁷² supra note 11, p. 177

⁷³ A 'remedial secession' kifejezést Lee Buchheit használta először 1978-ban megjelent *Secession: The legitimacy of self-determination* című művében. ld. supra note 55, p. 545

⁷⁴ Lee Buchheitot idézi Hurst Hannum. ld. supra note 26, p. 45

él.”⁷⁵ A Kanadai Legfelsőbb Bíróság szerint a belső dimenzió egy nép politikai, gazdasági és kulturális fejlődésének megvalósítását jelenti egy már létező állam keretei között.”⁷⁶ A belső önrendelkezés az anyaállamon belül valósul meg, így nem sérti annak területi integritását.

A külső dimenzió jelenti az önrendelkezés modern joga gyakorlásának problémás módját. A külső önrendelkezés, mint „minden nép joga, hogy az államok nemzetközi közösségében elfoglalt helyét szabadon meghatározza”⁷⁷ azt jelenti, hogy a népek dönthetnek, az anyaállam keretein belül maradás vagy saját államuk megalapítása között. A 'Baráti kapcsolatok' nyilatkozatban példálózva megnevezett önrendelkezési módok (független állam alapítása, egyesülés vagy integráció egy független állammal) a jog gyakorlásának külső dimenziójába tartoznak. Az önrendelkezés külső dimenziója a szecesszionárius önrendelkezést is magában foglalja, mely a korábbi szuverén területi integritásának sérelmével jár.

A *remedial secession* elmélete szerint a népek önrendelkezése elsődlegesen az anyaállam keretein belül, belső önrendelkezés formájában valósul meg. Az anyaállam kötelessége a területén élő népek önrendelkezésének tiszteltben tartása, cserébe határait védelmezi a területi integritás sérthetlenségének elve. Ha azonban az anyaállam nem tartja tiszteltben a területén élő népek önrendelkezéshez való jogát, területi integritását nem védi többé a nemzetközi jog. A belső önrendelkezésében akadályozott népnek joga nyílik külső önrendelkezése gyakorlására, vagyis az elszakadásra. A területi integritás sérthetlenségének elve és az önrendelkezés elve ebben az értelmezésben egymás korlátját, feltételét jelentik. Ezt a logikát erősítette meg a Kanadai Legfelsőbb Bíróság is, mely szerint „a nemzetközi jog elismert forrásai alapján megállapítható, hogy az önrendelkezés elsősorban belső önrendelkezés formájában gyakorolható. „A külső önrendelkezéshez való jog (...) csak a legextrémebb esetekben éled fel, és olyankor is csak szigorúan meghatározott feltételek között.”⁷⁸

6 Az elszakadás jogszerűsége a nemzetközi jogban?

A jogszerűség megállapítása a jogforrásokkal, a pozitív jogi normákkal való összevetés útján történik. A nemzetközi jog forrásai a nemzetközi egyezmények, a nemzetközi szokásjog és az

⁷⁵ Cassese, Antonio: Self-determination of peoples: a legal reappraisal. Cambridge University Press, Cambridge, 1995, p. 111

⁷⁶ supra note 57, para. 126

⁷⁷ Self-determination and Secession - Overview Prepared by the Secretariat, European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), 1999, Opinion No. 097/1999, p. 10

⁷⁸ supra note 57, para. 126

A jogirodalom a külső önrendelkezés megnyílásának, vagyis az elszakadás jogszerűségének három konjunktív feltételét határozta meg: 1.) Az elszakadás jogának alanya olyan nép, amely az anyaállam lakosságán belül számbeli kisebbségben van, az államterület általa lakott részén viszont többséget alkot, 2.) az anyaállam a nép önrendelkezéshez való jogát súlyosan megsérti és korlátozza, a nép belső önrendelkezését ellehetleníti 2.1) diszkriminatív alapon szerveződő kormánnyal és a nép politikai életből való kizárásával és/vagy 2.2.) a néphez tartozók alapvető emberi jogainak súlyos és kiterjedt megsértésével, 3.) az anyaállam és az elszakadni kívánó nép közötti megegyezésre és a konfliktus békés úton történő belső rendezésére már nincs remény, vagyis az elszakadás a konfliktus végső megoldása (ultima ratio-feltétel). ld. Dugard, John - Raic, Peter: The role of recognition in the law of secession. In: Kohen, Marcelo: Secession: international law perspectives. CUP, Cambridge, 2006, p. 109

általános jogelvek, mely jogforrások értelmezésének segédeszközei a bírói döntések és az elismert jogtudósok írásai⁷⁹. A következő fejezetekben sorra veszem a pozitív nemzetközi jog forrásaiból megállapítható, szecesszióra vonatkozó normákat és az összetett forrásrendszer áttekintése alapján határozom meg az elszakadás legalitását.

6.1 A szecesszióhoz való jog a nemzetközi egyezményekben

A szecesszió legalitására vonatkozóan nem találunk explicit szabályt a nemzetközi jog írott forrásait képező egyezményekben, maga a kifejezés sem szerepel bennük. Ezért a *remedial secession* jogszerűsége mellett érvelő szerzők gondolatmenetét követve az vizsgálom, hogy az elszakadás jogalapjának tekintett önrendelkezés jogára vonatkozó egyezményes joganyagból levezethető-e az elszakadás jogszerűsége.

Az önrendelkezés modern jogának egyetlen szerződéses jogi forrása a Nemzetközi Egyezségokmányok közös Első cikke, mely deklarálja a népek jogát az önrendelkezésre, mely értelmében minden népek „szabadon határozza meg politikai rendszerét és szabadon valósítja meg gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődését”. Az Egyezségokmányok nem tartalmazzak további, részletesebb rendelkezéseket az önrendelkezés jogáról, például nem határozzák meg gyakorlásának lehetséges módjait sem. Az Egyezségokmányokból nem derül ki, az anyaállam beleegyezése milyen szerepet játszik, tehát az önrendelkezés joga csak belső önrendelkezés formájában gyakorolható legálisan vagy a külső önrendelkezés is megengedett. Az biztosan megállapítható, hogy az egyezményeket aláíró államok nem ismerték el kifejezetten⁸⁰ a *ius secedendit*. Úgy vélem, a közös önrendelkezési cikkekre nem alapítható az elszakadás jogszerűsége, a szabályozás szűkszavúsága és a megválaszolatlanul maradt értelmezési kérdések miatt.⁸¹

6.2 A szecesszió szokásjogi szabályozása⁸²

⁷⁹ a Nemzetközi Bíróság Statútuma, 38. cikk

http://www.icj-cij.org/documents/index.php?p1=4&p2=2&p3=0#CHAPTER_II

„A Bíróság, amelynek az a feladata, hogy az eléje terjesztett jogvitákat a nemzetközi jog alapján döntse el, eljárása során a következő forrásokat alkalmazza:

- a. azokat az általános vagy különös nemzetközi egyezményeket, amelyek a vitában álló Államok által kifejezetten elismert jogszabályokat állapítanak meg;
- b. a nemzetközi szokást, mint a jog gyanánt elismert általános gyakorlat bizonyítékát;
- c. a civilizált nemzetek által elismert általános jogelveket;
- d. az 59. cikk rendelkezéseinek fenntartás mellett a bírói döntéseket és a különböző nemzetek legkiválóbb publicistáinak tanítását, mint a jogszabályok megállapításának segédeszközeit.”

⁸⁰ A Nemzetközi Bíróság Statútuma 38. cikk a. pontja szerint az általános vagy különös nemzetközi egyezmények az államok által *kifejezetten* elismert jogszabályokat állapítanak meg, és képezik a nemzetközi jog forrásait. Az Egyezségokmányok aláírói *expressis verbis* elismerték minden nép jogát az önrendelkezésre, elszakadáshoz való jogukat azonban nem.

⁸¹ supra note 62, p. 26

⁸² A nemzetközi jogban a „szokásjog, mint a jog gyanánt elismert általános gyakorlat bizonyítéka” két elemből áll. Materiális eleme a tényleges állami gyakorlat, tudati vagy pszichológiai eleme pedig az ún. *opinio iuris*. Ha az államok azért cselekszenek egy bizonyos módon, mert úgy vélik, ezáltal a jognak megfelelően járnak el, akkor az adott cselekvési mód normativitásával kapcsolatban *opinio iuris* áll fenn. ld. supra note 63, pp. 86-96.

A 'Baráti kapcsolatok' nyilatkozatban több támpontot találunk önrendelkezés, elszakadás és a területi integritás sérthetlensége kapcsolatára vonatkozóan. A nyilatkozatnak a nemzetközi jog forrásai között elfoglalt helye azonban kérdéses⁸³. A dokumentum közgyűlési határozat lévén elméletileg nem kötelező, csak ajánlásokat tartalmaz az ENSZ tagállamai számára. Azonban olyan, az Alapokmányban is szereplő, általánosan elismert jogelveket tartalmaz, melyek jogelv jellegükénél fogva a nemzetközi jog forrásainak tekinthetők. Valamint a határozatot a Közgyűlés konszenzussal fogadta el, ami a nemzetközi közösség egyetértésének jele, *opinio iuris* a lefektetett elvek normativitásáról. Ezek következtében a 'Baráti kapcsolatok' nyilatkozatban foglaltak egyértelmű autoritással bírnak a nemzetközi jogban. A határozat jogforrási jellegét a Nemzetközi Bíróság is megerősítette, megfogalmazásában az „a nemzetközi szokásjogot tükrözi”⁸⁴. Az azonban, hogy a 'Baráti kapcsolatok' nyilatkozat a szokásjogi normák gyűjteménye nem oldja meg a határozat szövegével kapcsolatos értelmezési problémákat.

A 'Baráti kapcsolatok' nyilatkozat szerint minden népet megillető önrendelkezési jog gyakorlásának módja lehet független állam létrehozása, azonban a határozat nem felel meg az államok területi integritása sérthetlenségének leszögezéséről sem. Vitattott, hogy a garanciális klauzula alapján milyen viszony állapítható meg a területi integritás sérthetlenségének elve és a népek önrendelkezésének elve között és ebből mi következik a szecesszió jogszerűségére nézve. A *remedial secession* támogatói egymás feltételeként értelmezik e két elvet, az elszakadás jogszerűségét a területi integritás kondicionalitására alapozzák. Azonban Rosenstock, a nyilatkozatot szövegező bizottság tagja felhívja a figyelmet arra, hogy a kodifikáció során számos állam hangsúlyozta a területi integritás sérthetlenségének primátusát az önrendelkezés elve fölött⁸⁵

Az kétségtelen, hogy a garanciális klauzulából logikai úton, *a contrario* érvelve levezethető a területi integritás feltételhez kötöttsége. Az önrendelkezési jog gyakorlásának a határozatban megnevezett módjaival összevetve így közvetetten megalapozható az elszakadás elvi lehetősége. Azonban a legalitás megalapozásához nem elég egy közgyűlési határozat szövegének formális logikai elemzése. A bemutatott *a contrario* értelmezés autoratívává válásához szükséges konzisztens állami gyakorlat és az arról való *opinio iuris*. Ezért a következőkben az elszakadás tényleges állami gyakorlatát⁸⁶ és a szecesszió eseteiben az állami cselekvéssel kapcsolatos *opinio iurist* vizsgálom.

⁸³ Rosenstock, Robert: The declaration of principles of international law concerning friendly relations: a survey. In: The American Journal of International Law, 1971, Volume 65, p. 735

⁸⁴ A Nicaragua vs. The United States ügyben, melyre a Koszovó ügyében hozott tanácsadó véleményben is utalt a Nemzetközi bíróság. Accordance with International Law of The Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion, 2010, p. 30, para. 80, <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15987.pdf>

⁸⁵ supra note 84, p. 735

⁸⁶ Az elemzett államkezeléseket a 2.2 fejezetben ismertetett definíció alapján tekintem szecesszióknak.

Kelet-Pakisztán, a mai *Banglades* 1971-es elszakadását Nyugat-Pakisztántól a *remedial secession* első példájának tekinti a jogirodalom⁸⁷. Banglades függetlenedése az egyoldalú elszakadás definíciójának kétségtelenül megfelel, hiszen a kelet-pakisztáni államterületen az anyaállam tiltakozása ellenére jött létre egy független entitás. Az azonban kérdéses, hogy a szecesszió pillanatában mennyiben állt fenn a nemzetközi közösségben *opinio iuris* a folyamat jogszerűségéről. A konfliktusba nyilvánvaló geopolitikai indokokból harmadik félként fegyveres erővel beavatkozott India és az indiai intervenció nagyban segítette Banglades elszakadását. Banglades államiségét függetlenségének kezdeti éveiben korántsem ismerte el a nemzetközi közösség összes tagja, az államelismerések száma az elszakadás és az ENSZ-felvétel közötti időszakban fokozatosan nőtt. Az ország 1974-es ENSZ-tagsága csak azután vált lehetővé, hogy Pakisztán elismerte Banglades államiségát.⁸⁸

A *Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság* szétesése a kilencvenes években tagköztársaságai egymást követő kiválásának következménye volt. A tagköztársaságok függetlenedése megfelel a szecesszió definíciójának, hiszen azok a központi kormányzat erőszakkal járó tiltakozása ellenére, az anyaállamból kiválva alapították meg független államaikat. Az Európai Közösségek által a balkáni konfliktus rendezésére 1991-ben összehívott 'Békekonferencia Jugoszláviáról' létrehozott egy jogászokból álló, a konfliktussal kapcsolatban felmerülő jogi természetű kérdéseket megválaszó Bizottságot, mely annak elnöke után Badinter Bizottsággént vált ismertté.⁸⁹ A Bizottság véleményeiben a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságban zajló folyamatokat felbomlásként kategorizálta⁹⁰ és ez az álláspont vált elfogadottá a jogirodalomban és a nemzetközi közösségben is. Azok a nézetek, melyek szerint a föderáció megszűnése egymást követő egyoldalú elszakadások sorozata, láncszecesszió, a Bizottság álláspontja pedig politikailag motivált és jogilag hibás, kisebbségben vannak.⁹¹ A felbomlás-vélemény elfogadottá válásával kizárta vált, hogy a volt tagköztársaságok elszakadása és államiségük nemzetközi elismerése a *remedial secession* jogszerűségét megalapozó szokásjog kialakulásához vezessen. A Jugoszláv Szocialista Köztársaság volt tagállamainak függetlenedésére nem tekinthetünk úgy, mint az elszakadás jogszerűségét alátámasztó szokásra, mert a tényleges állami gyakorlat nem jár együtt *opinio iuris*-sal.

⁸⁷ supra note 11, p. 179

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Pellet, Alain: The Opinions of the Badinter Arbitration Committee: A Second Breath for the Self-Determination of Peoples. In: European Journal of International Law, 1992, Volume 3, Issue 1, p. 179

⁹⁰ Ibid. pp. 182-185.

⁹¹ Jovanović, Miodrag: Constitutionalizing secession in federalised states: a procedural approach. Eleven International Publishing, Utrecht, 2007, 3. fejezet

Koszovó 2008. február 17-én nyilatkozatban⁹² deklarálta elszakadását Szerbiától és a független Koszovói Köztársaság létrejöttét. Koszovó államiségát jelenleg az Egyesült Nemzetek Szervezete kilencven tagállama ismeri el, azonban a Szervezetnek nem tagja.⁹³ A koszovói elszakadás szokásjogi értékelésében, az azzal kapcsolatos *opinio iuris*-t vizsgálatában könnyű dolgunk van. Maga a függetlenségi nyilatkozat is leszögezi, „Koszovó különleges eset (...) és nem precedens semmilyen más szituáció számára.”⁹⁴ A Koszovót elismerő államok nyilatkozataikban konzekvensen hangsúlyozzák az ügy *sui generis* jellegét és ezzel igyekeznek kizárni a precedenssé válás lehetőségét, azt, hogy Koszovó befolyásolhassa a szecesszióra vonatkozó szokásjogot.⁹⁵ Tancredi az állami nyilatkozatok áttekintése alapján arra jut, hogy „a Koszovó függetlenségét támogató vagy államiségát elismerő államok körében az az uralkodó álláspont, hogy az (a független államiség kikiáltása - a szerz.) nem az elszakadáshoz való jog gyakorlása volt, hanem csupán egy tény, mely az újonnan kialakult helyzetkövetkezménye.”⁹⁶ Az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztere, Condoleezza Rice Koszovó elismerésének bejelentésekor hangsúlyozta: „Koszovó nem tekinthető precedensnek semmilyen más helyzet számára a világban.”⁹⁷ Koszovó elszakadását tehát egy egyértelmű *opinio non iuris* kísérte a nemzetközi közösség tagjai körében⁹⁸, ezért azt nem tekinthetjük a szecesszió szokásjogát formáló esetnek.

A Grúzia északi részén található *Dél-Oszétia* és *Abházia* területk. a kilencvenes évek során *de facto* függetlenedtek a központi kormányzattól és csatlakoztak a posztsovjet térség kis intenzitású befagyott konfliktusai sorába.⁹⁹ A grúz központi kormányzat és a szakadár területek közötti folyamatos feszült helyzet 2008 nyarán nyílt háborús konfliktusba torkollott.¹⁰⁰ A konfliktusba katonai erővel beavatkozó Oroszország a tűzszüneti megállapodás aláírását követően elismerte Dél-Oszétiát és Abháziát. Az államelismerést bejelentő beszédében Dimitrij Medvegyev orosz elnök, bár nem használta az önrendelkezés kifejezést, lényegében a *remedial secession* feltételrendszerének teljesülésével indokolta az orosz elismerést.¹⁰¹ A nemzetközi közösség tagjait azonban nem sikerült meggyőznie a két terület elszakadásának jogszerűségéről, sőt széles a konszenzus arról, hogy e területek Oroszország segítségével jogellenesen létrejött független entitások.¹⁰² Elenyészően kevés állam ismeri el őket¹⁰³, ENSZ-tagságuk ennek következtében fel sem merülhet. Tehát Abházia és Dél-Oszétia semmiképpen nem tekinthetőek az elszakadás jogszerűségét megalapozó szokásjogot bővítő eseteknek.

⁹² Koszovó függetlenségi nyilatkozata http://www.assembly-kosova.org/common/docs/Dek_Pav_e.pdf

⁹³ <http://kosovothanksyou.com/> (megtekintve: 2012.04.28.)

⁹⁴ Ibid. bevezető rész, ötödik bekezdés

⁹⁵ supra note 14, p. 37, 59-es lábjegyzet

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ United States recognizes Kosovo as independent state

<http://www.america.gov/st/peacesec-english/2008/February/20080218144244dmslahrellek0.9832117.html>

⁹⁸ A koszovói helyzet különlegességét, *sui generis* jellegét és a precedensteremtés kizárását hangsúlyozó állami törekvések kritikájaként ld. supra note 47, pp. 2-25.

⁹⁹ Bolton, Grace: International responses to the secession attempts of Kosovo, Abkhazia and South Ossetia 1989-2009. Conference Paper, International Law Association, Annual Spring Conference, April, 2011, pp.14-15.

¹⁰⁰ Ibid. p. 19

¹⁰¹ Ibid. p. 13

¹⁰² supra note 14 p. 62

¹⁰³ Ibid. p. 49

A 'Baráti kapcsolatok' nyilatkozat, a tényleges állami gyakorlat és az ahhoz kapcsolódó *opinio iuris* elemzése alapján megállapítható, hogy a szecesszió legalitásának szokásjogi megalapozottsága legalábbis kétséges. A *remedial secession* elmélet szerint jogalpnak tekintett 'Baráti kapcsolatok' nyilatkozat generális klauzulája, ha el is fogadjuk a nyilatkozat szokásjogi jellegét, az értelmezési bizonytalanságok miatt nem tekinthető az elszakadás jogszerűségét bizonyító jogforrásnak. Az *a contratio* érvelést elfogadottá válásához szükséges lenne azt megerősítő konzisztens állami gyakorlat és arról meglévő *opinio iuris*. Azonban a szecesszió dolgozatomban használt fogalmába tartozó államkeletkezések nagyon ritkák, így a szokásjog empirikus bázisa gyenge. A *opinio iuris* pedig egyoldalú elszakadás bemutatott eseteiben vagy egyértelműen hiányzik (a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság „felbomlása”, Koszovóval kapcsolatos *opinio non iuris*, Dél-Oszétia és Abházia el nem ismerése, teljes elszigeteltsége a nemzetközi közösségben) vagy megléte kétséges (Banglades ENSZ-tagsága csupán a Pakisztán elismerését követően). Tehát a *ius secedendi* léte a szokásjogi alapon sem bizonyítható.

6.3 A szecesszióhoz való jog és a „civilizált nemzetek által elismert jogelvek”

Az elszakadás jogszerűségének megítélése szempontjából releváns nemzetközi jogelvek az önrendelkezés elve és a területi integritás sérthetetlenségének elve. Ezen elveket és kapcsolódásukat az egyoldalú elszakadás legalitásához az önrendelkezés elvének fejlődéstörténete és a *remedial secession* koncepció kialakulásának bemutatása során már elemeztem. Arra a következtetésre jutottam, hogy az önrendelkezés elvére nem alapítható kétséget kizáróan az elszakadás jogszerűsége, a területi integritás sérthetetlenségének elvéből pedig nem következik automatikusan annak jogszerűtlensége. A *remedial secession* mellett érvelők e két elvet egyenrangúnak, egymást korlátozó feltételeknek tekintik. A nemzetközi közösséget azonban államok alkotják, melyek léte a szuverenitáson és ennek egyik elemeként területi integritásuk sérthetetlenségén nyugszik. A nemzetközi rendszer jelenlegi felépítése, az államoknak szecesszióval kapcsolatos természetes elutasítása és a sikeres elszakadások kivételessége a területi integritás elsődlegességére utal.

6.4 A jog értelmezésének segédeszközei

A pozitív nemzetközi jog forrásainak áttekintése során számos értelmezési nehézséggel és ezekből fakadó normabizonytalansággal találkoztunk. A szerződéses joganyag szűkszavúsága, a releváns állami gyakorlat korlátozottsága, a szokásjog megállapításának nehézségei mind olyan jellemzői a szecesszió nemzetközi jogi szabályozásának, melyek megnehezítik a jogszerűség kérdésének eldöntését. A Nemzetközi Bíróság Statútuma a jogforrások mellett értelmezési

segédeszközöket is megnevez. A bírói gyakorlat és a „legkiválóbb publicisták tanításai” a komplex forrásrendszerben való eligazodást, a normák megállapítását és értelmezését segítik. Fontos leszögeznünk, hogy a tanácsadó vélemények és jogirodalmi álláspontok nem képezik a nemzetközi jog forrásait, rájuk alapozva nem dönthető el a szecesszió legalitásának kérdése, csupán a pozitív nemzetközi jog értelmezését segítik.

6.4.1 A szecesszióhoz való jog a bírói döntésekben

A szecesszió nemzetközi jogi státusának meghatározása szempontjából a Kanadai Legfelsőbb Bíróság Québec ügyében és a Nemzetközi Bíróság Koszovó ügyében hozott tanácsadó véleményeinek ismertetése elengedhetetlen. A Kanadai Legfelsőbb Bíróság 1998-ban hozott tanácsadó véleménye Québec tartomány esetleges elszakadásának belső jogi és nemzetközi jogi aspektusait is elemezte. A Nemzetközi Bíróság a koszovói függetlenség egyoldalú kikiáltásának, a koszovói függetlenségi nyilatkozat kiadásának jogszerűségéről foglalt állást 2010-es tanácsadó véleményében.

A Kanadai Legfelsőbb Bíróság az esetleges québec-i szecesszió legalitását a belső jog és a nemzetközi jog szempontjából vizsgálta, ennek során kitért a *remedial secession* nemzetközi jogi státusára is. A Bíróság az egyoldalú elszakadás nemzetközi jogi megítélése során lényegében a következő kérdésekre kereste a választ: a nemzetközi jogban biztosított-e Québec számára az egyoldalú elszakadás joga valamint az önrendelkezés modern joga a szecesszióhoz való jogot is magában foglalja-e?¹⁰⁴ A Bíróság megállapította, hogy a jogirodalomban széleskörű támogatottságot kapott a *remedial secession* elmélete, mely szerint, ha egy nép önrendelkezésének gyakorlása a belső dimenzióban ellehetetlenül, végső megoldásként joga nyílik önrendelkezésének szecesszió útján történő gyakorlására.¹⁰⁵ Rögtön ezt követően azonban a Bíróság leszögezte: „bizonytalan, hogy ez (...) az érvelés (mely a *remedial secession* jogszerűségét kívánja alátámasztani - a szerz.) valóban egy megalapozott nemzetközi jogi normát tükröz-e.”¹⁰⁶ Az egyoldalú elszakadás legalitásának kérdésességére később is több utalást tesz a Bíróság¹⁰⁷, valahányszor a *remedial secession* kérdését érinti, mindig hangsúlyozza a jogalap bizonytalanságát. Tehát a Kanadai Legfelsőbb Bíróság tanácsadó véleménye nem tisztázza a *remedial secession* nemzetközi jogi státusát, nem válaszolja meg a szecesszió legalitásának kérdését.

¹⁰⁴ A Bíróságnak feltett kérdések pontos szövege: „Pursuant to s. 53 of the Supreme Court Act, the Governor in Council referred the following questions to this Court: (...) 2. Does international law give the National Assembly, legislature or government of Quebec the right to effect the secession of Quebec from Canada unilaterally? In this regard, is there a right to self-determination under international law that would give the National Assembly, legislature or government of Quebec the right to effect the secession of Quebec from Canada unilaterally?” supra note 57

¹⁰⁵ Ibid. para 134

¹⁰⁶ Ibid. para. 135

¹⁰⁷ Ibid. para. 138, para. 154

Koszovó függetlenségi nyilatkozata éles vitákat váltott ki a nemzetközi közösségben és a nemzetközi jogászok körében is, annak legalitásáról a legkülönbözőbb álláspontok láttak napvilágot. Az ENSZ Közgyűlése 2008-ban Szerbia kezdeményezésére a Nemzetközi Bíróságtól tanácsadó véleményt kért a következő kérdéssel: „Megfelel a nemzetközi jognak a függetlenség kikiáltása a koszovói önkormányzat ideiglenes szervei által megfelel?”¹⁰⁸ A tanácsadó véleményt nagy várakozások övezték, sokan az önrendelkezés modern jogának problémás kérdései tisztázását és a *remedial secession* nemzetközi jogi státusának tisztázását remélték tőle. Azonban a Nemzetközi Bíróság a Közgyűlés kérdését megszorítóan értelmezte, arra az álláspontra helyezkedett, hogy a függetlenségi nyilatkozat egyoldalú kibocsátásának cselekményét per se kell megítélnie.¹⁰⁹ A Bíróság kifejezetten kizárta a tanácsadó vélemény köréből annak vizsgálatát, hogy a függetlenségi nyilatkozat egyoldalú kibocsátása a koszovói népet megillető valamilyen nemzetközi jogi jogosultság gyakorlásának tekinthető-e, valamint azt is, hogy a függetlenség unilaterális deklarálása milyen nemzetközi jogi következményekkel jár Koszovó nemzetközi jogi státusára, államiságára nézve.¹¹⁰ A Bíróság olvasatában a kérdés nem vonatkozott arra, hogy a nemzetközi jog alapján a szubnacionális entitások rendelkeznek-e az anyaállamuktól való egyoldalú elszakadás jogával.¹¹¹ Ezzel a Bíróság gyakorlatilag elzárkózott az önrendelkezés modern jogával kapcsolatos problémás kérdések megválaszolásától és a *remedial secession* legalitásának megítélésétől. A tanácsadó véleményt (a kérdés megszorító értelmezését és a függetlenségi nyilatkozat egyoldalú kikiáltásának legalitását megalapozó érvelési utat) maguk a Bíróság tagjait bírálták az ahhoz fűzött nyilatkozatokban, párhuzamos véleményekben, különvéleményekben. A nemzetközi médiában és a jogirodalomban is számos kritika fogalmazódott meg.¹¹² Simma bíró nyilatkozatában hangsúlyozta, „a kérdés értelmezése szükségtelenül megszorító” és „a kérelem (az abban megfogalmazott kérdés - a szerz.) átfogóbb választ igényel” ezért „a Bíróság a megszorítással a vélemény tanácsadó karakterét csökkentette”.¹¹³ Yusuf bíró különvéleménye szerint „a Bíróságnak ki kellett volna használnia a lehetőséget arra, hogy az önrendelkezés jogának terjedelmét és normatív tartalmát, annak posztkoloniális formájában tisztázza.”¹¹⁴ A tanulmány szerzője is úgy gondolja, hogy a Nemzetközi Bíróság egy nagy jelentőségű, akár jogfejlesztő tanácsadó vélemény meghozatalának lehetőségét szalasztotta el. A szecesszió jogszerűségének kérdését tehát a Koszovó ügyében hozott tanácsadó vélemény alapján sem lehetséges tisztázni.

¹⁰⁸ A Közgyűlés tanácsadó véleményt kérő 63/3 (A/63/L.2) számú határozata <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/14799.pdf>

¹⁰⁹ Accordance with International Law of The Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion, 2010, II. fejezet: A kérdés terjedelme és értelmezése, para. 51, para 56, <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15987.pdf>

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Ibid. para. 56

¹¹² A tanácsadó véleményhez fűzött nyilatkozatok, különvélemények és párhuzamos vélemények. <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=4&k=21&case=141&code=kos&p3=4>

A jogirodalmi kritikákhoz ld. Wilde, Ralph: Self-determination, secession and dispute settlement after the Kosovo advisory opinion. In: Leiden Journal of International Law, 2011, Volume 24, pp. 149-154., Burri, Thomas: The Kosovo opinion and secession: sounds of silence and missing links. In: German Law Journal, July/August 2010

¹¹³ Simma bíró nyilatkozata, bevezető rész, <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15993.pdf>

¹¹⁴ Yusuf bíró különvéleménye, bevezető rész <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/16005.pdf>

6.4.2 A szecesszióhoz való jog a jogirodalomban

A pozitív nemzetközi jog szecesszióra vonatkozó forrásai szűkösek, jogirodalma viszont annál kiterjedtebb. A szerzők változatos kiindulópontokból, sokféle érvelési úton a legkülönbözőbb konklúziókra jutnak az elszakadás jogszerűségéről.

A realista és legalista iskola esetében már az előfeltevés is alapvetően különbözik az államkeletkezés, és annak egyik módjaként a szecesszió nemzetközi jogi státusáról. A realisták, például Crawford álláspontja szerint az államkeletkezés ténykérdés, így az elszakadás jogszerűsége nem létező, nem értelmezhető kategória. A legalisták egyetértenek abban, hogy az államkeletkezési folyamatoknak a nemzetközi jog ad normatív kereteket, de különböző nézeteket vallanak arról, milyenek is ezek a normatív keretek, például jogszerű-e a szecesszió a nemzetközi jog jelenlegi rendszerében. Kijelenthető, hogy a korlátlanul, feltételek nélkül gyakorolható elszakadáshoz való jog a nemzetközi jogászok körében sem talált támogatókra. A *remedial secession* jogirodalom által kidolgozott koncepciója szerint azonban léteznek olyan helyzetek, különleges és extrém körülmények, melyek esetén az elszakadás jogszerű.

Hogy a *remedial secession* mennyiben része a pozitív nemzetközi jog szabályainak, arról a szerzők álláspontja különbözik. Sterio szerint „a nemzetközi jog utóbbi időben történt fejlődése hitelt adhat annak az álláspontnak, mely szerint a *remedial secession* kikristályosodott norma”, később pontosítva ezen úgy fogalmaz, hogy „a *remedial secession* a nemzetközi jog szokásjogi normájává alakulhat”.¹¹⁵ Tancredi szerint ez a fejlődés egyértelműen nem következett be, szerinte a „remedial secession elmélete nem képezi tárgyát jog gyanánt elismert általános gyakorlatnak, sem *de lege lata*, sem *de lege ferenda*”.¹¹⁶ Ezzel vitatkozva Tomuschat kijelenti, hogy „deduktív érvelésre alapozva a pozitív jog részeként, elemeként kell elismerni a *remedial secession*-t”.¹¹⁷ Tomuschat beisméri, hogy egy ilyen deduktív érvelésre alapított szecesszióhoz való jog empirikus alapja nagyon szűk, de Banglades és Koszovó elszakadását a *remedial secession* legalitása elégséges szokásjogi bizonyításának gondolja.¹¹⁸ Hannum szerint a szecesszió jogilag nem szabályozott terület, hisz a nemzetközi jog jelenleg nem ismeri el, de nem is tiltja az elszakadást, ez azonban nem jelenti azt, hogy nincs szükség a szecesszió legitim eseteit szabályozó nemzetközi jogi norma alkotására.¹¹⁹

¹¹⁵ Sterio, Milena: On the right to external self-determination: Self-determination, secession and the great powers' rule. In: Minnesota Journal of International Law, 2010, Volume 19, Issue 1, p. 146

¹¹⁶ supra note 14,, p. 62

¹¹⁷ supra note 62, p. 42

¹¹⁸ Ibid.

¹¹⁹ supra note 26, p. 42

A jogirodalom áttekintése alapján megállapítható, hogy a *remedial secession* elméletileg alaposan kidolgozott és a nemzetközi jogászok körében nagy támogatottságot élvező koncepció. Annak pozitív jogi megalapozottságáról azonban sok szerző nincs meggyőződve. A koncepció mellett érvelők pedig csak közvetett logikai levezetéssel, deduktív érveléssel tudják alátámasztani álláspontjukat. A szerző egyetért Hannum véleményével, mely szerint szükséges lenne az elszakadás legitim eseteire tekintettel annak nemzetközi jogi szabályozása, a *ius secedendi* megalkotása. A *remedial secession* azonban jelenleg még csak a jogirodalomban létező elmélet, *de lege lata* nincs alapja a pozitív nemzetközi jogban.

7 Összegzés

Az elszakadás jogszerűsét vizsgáló tanulmányomat egy állásfoglalással kezdtem államkeletkezés és nemzetközi jog kapcsolatáról. A legalista iskolához csatlakozva úgy gondolom, a nemzetközi jognak szerepet kell kapnia az államkeletkezés folyamatában. Szükséges a szecesszió normatív kereteinek meghatározása, az elszakadás jogszerűsége vizsgálható és vizsgálandó kérdés. A nemzetközi jog huszadik századi fejlődése, az önrendelkezés elvének minden népet megillető önrendelkezési joggá válása teszi lehetővé, hogy feltegyük a szecesszió legalitásának kérdését.

A pozitív nemzetközi jog forrásainak áttekintése alapján az elszakadáshoz való jog *remedial secession* formájában sem elismert a nemzetközi jog jelenlegi rendszerében, az elszakadás jogszerűtlen. A szerződéses joganyagban nem találunk kifejezett szabályt a szecesszióra vonatkozóan, az annak jogszerűségét alátámasztani kívánó érvelések nagyrészt közvetett logikai levezetésen alapulnak. A szokásjog az empirikus bázis, vagyis a tényleges állami gyakorlat szükségessége és az *opinio iuris* egyértelmű hiánya vagy bizonytalansága következtében nem támasztja alá a szecesszió legalitását. A nemzetközi jog elszakadás szempontjából releváns elvei - a népek önrendelkezésének elve és az államok területi integritás sérthetlensége elve - alapján sem a szecesszió jogszerűsége, sem jogszerűtlensége nem bizonyítható. A jogforrások értelmezésének segédeszközeiként a releváns bírói döntések (tanácsadó vélemények) a pozitív nemzetközi jog szecesszióval kapcsolatos értelmezési bizonytalanságait, nyitott kérdéseit nem tisztázzák.

Fontos azonban figyelemmel lennünk a lehetséges jogfejlődési irányokra. Az államkeletkezés megítélésében megjelentek és egyre fontosabbá válnak a nemzetközi jog szempontjai. A jövőben kívánatos és szükséges az elszakadás normatív kereteinek megteremtése, egy pontosan szabályozott *ius secedendi* elfogadottá válása a nemzetközi jogban. Ehhez jó kiindulópontot jelent a *remedial secession* jogirodalomban kialakult és mára alaposan kidolgozott elmélete.

Irodalomjegyzék

Könyvek

- Cassese, Antonio: Self-determination of peoples: a legal reappraisal. Cambridge University Press, Cambridge, 1995
- Crawford, James: The creation of states in international law, Oxford University Press, Oxford, 2005
- Dahlitz, Julie: Secession and international law: conflict avoidance - regional appraisals. T.M.C. Asser Press, Hága, 2003
- Jovanovic, Miodrag: Constitutionalizing secession in federalised states: a procedural approach. Eleven International Publishing, Utrecht, 2007
- Kohen, Marcelo: Secession: international law perspectives. Cambridge University Press, Cambridge, 2006
- Pavkovic, Aleksandar - Radan, Peter: The Ashgate research companion to secession, Ashgate Publishing, Burlington, 2011
- Shaw, Malcolm N: Nemzetközi jog. Complex kiadó, Budapest, 2008

Tanulmányok

- Bolton, Grace: International responses to the secession attempts of Kosovo, Abkhazia and South Ossetia 1989-2009. Conrence Paper, International Law Association, Spring Conference, April, 2011
- Brilmayer, Lea: Secession and self-determination: a territorial interpretation. In: Yale Journal of International Law, 1991, Volume 16, Issue 177
- Burri, Thomas: The Kosovo opinion and secession: sounds of silence and missing links. In: German Law Journal, July/August 2010
- Cismas, Iona: Secession in Theory and Practice: The Case of Kosovo and Beyond. In: Goettingen Journal of International Law, 2010, Volume 2
- Franck, Thomas: The emerging right to democratic governance. In: American Journal of International Law, 1992, Volume 86, Issue 46
- Hannum, Hurst: Rethinking self-determination. In: Virginia Journal of International Law, 1993, Volume 34
- Hannum, Hurst: The right of self-determination in the twenty-first century. In: Washington and Lee Law Review 1998, Volume 55, Issue 3
- Kados, Gábor: Koszovó függetlensége: az elnyomás kompenzálása vagy a történelem mellékterméke? In: Föld-rész, 2008, I. évfolyam, 1. szám
- Kirgis, Frederic: Self-determination in the United Nations Era. In: American Journal of International Law, 1994, Volume 88, Issue 304

Müllerson, Rein: Precedents in the mountains: on the parallels and uniqueness of the cases of Kosovo, South Ossetia and Abkhazia. In: Chinese Journal of International Law, 2009, Volume 8, Issue 1

Orentlicher, Diane: Separation anxiety: international responses to ethno-separatist claims. In: Yale Journal of International Law, 1998, Volume. 23, Issue 1

Pellet, Alain: The Opinions of the Badinter Arbitration Committee: A Second Breath for the Self-Determination of Peoples. In: European Journal of International Law, 1992, Volume 3, Issue 1

Rosenstock, Robert: The declaration of principles of international law concerning friendly relations: a survey. In: The American Journal of International Law, 1971, Volume 65

Sterio, Milena: On the right to external self-determination: Selfistans, secession and the great powers' rule. In: Minnesota Journal of International Law, 2010, Volume 19, Issue1

Tancredi, Antonello: Neither authorized nor prohibited? Secession and international law after Kosovo, South Ossetia and Abkhazia. In: Italian Journal of International Law, 2008, Volume 37

Thürer, Daniel: Secession. In: MaxPlanck Encyclopedia of Public International Law, 2009

Wilde, Ralph: Self-determination, secession and dispute settlement after the Kosovo advisory opinion. In: Leiden Journal of International Law, 2011, Volume 24

Egyéb dokumentumok

Az Afrikai Egység Szervezete keretében az afrikai állam- és kormányfők által elfogadott határozat: AHG/Res.16(I), 1964

http://www.au.int/en/sites/default/files/ASSEMBLY_EN_17_21_JULY_1964_ASSEMBLY_HEADS_STATE_GOVERNMENT_FIRST_ORDINARY_SESSION.pdf

Az Egyesült Nemzetek Szervezete Alapokmánya

<http://www.un.org/en/documents/charter/chapter1.shtml>

Az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének 2625 (XXV). számú határozata: 'Nyilatkozat az államok közötti baráti kapcsolatokat és együttműködést érintő nemzetközi jogi alapelveiről az ENSZ Alapokmányával összhangban' <http://www.un-documents.net/a25r2625.htm>

Az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének 1514 (XV). számú határozata: 'Nyilatkozat a gyarmatoknak és gyarmati népeknek nyújtandó függetlenségről' <http://www.un-documents.net/a15r1514.htm>

Az ENSZ Nemzetközi Emberi Jogi Konferencia záródokumentuma: 'Bécsi Nyilatkozat és Akcióterv' [http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(symbol\)/a.conf.157.23.en](http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(symbol)/a.conf.157.23.en)

Az Egyesült Nemzetek Szervezet Közgyűlésének határozata: 'Határozat az szervezet ötvenéves évfordulója alkalmából' <http://www.un.org/UN50/dec.htm>

A Kanadai Legfelsőbb Bíróság Québec tartomány elszakadása ügyében hozott tanácsadó véleménye (Reference re Secession of Québec) <http://scc.lexum.org/en/1998/1998scr2-217/1998scr2-217.html>

A Nemzetközi Bíróság Statútuma

http://www.icj-cij.org/documents/index.php?p1=4&p2=2&p3=0#CHAPTER_II

A Nemzetközi Bíróság Koszovó függetlenségi nyilatkozata ügyében hozott tanácsadó véleménye (Accordance with International Law of The Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo) <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15987.pdf>

Egyezmény az államok jogairól és kötelezettségeiről (Montevideói Egyezmény)
<http://www.cfr.org/sovereignty/montevideo-convention-rights-duties-states/p15897>

Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya
<http://www2.ohchr.org/english/law/cescr.htm>

Koszovó függetlenségi nyilatkozata
http://www.assembly-kosova.org/common/docs/Dek_Pav_e.pdf

Koszovó függetlenségi nyilatkozata ügyében tanácsadó véleményt kérő 63/3 (A/63/L.2) számú közgyűlési határozat <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/14799.pdf>

Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya
<http://www2.ohchr.org/english/law/ccpr.html>

Simma bíró a Nemzetközi Bíróság Koszovó függetlenségi nyilatkozata ügyében hozott tanácsadó véleményéhez fűzött nyilatkozata
<http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15993.pdf>

Self-determination and Secession - Overview Prepared by the Secretariat, European Commission for Democracy through Law, 1999, Opinion No. 097/1999 [http://www.venice.coe.int/docs/2000/CDL-INF\(2000\)002-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2000/CDL-INF(2000)002-e.asp)

UNESCO meeting of experts on further study of the concept of peoples: Final report and recommendations, 1989 <http://unesdoc.unesco.org/images/0008/000851/085152eo.pdf>

Vienna Convention on Succession of States with Respect of Treaties
http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_2_1978.pdf

Vienna Convention on Succession of States with Respect of State Property, Archives and Debts
http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/3_3_1983.pdf

Woodrow Wilson a Kongresszus előtt 1918. 01. 08-án elmondott beszéde
http://avalon.law.yale.edu/20th_century/wilson14.asp

Yusuf bíró a Nemzetközi Bíróság Koszovó függetlenségi nyilatkozata ügyében hozott tanácsadó véleményéhez fűzött különvéleménye
<http://www.icj-cij.org/docket/files/141/16005.pdf>